

~~St. Joseph's~~
P.P. 1-39
419(29)

7 MAR 1940
K 13/21 39 1
Ihekwa undabonon ka nyanda wakhe
lithole no matshane mabaso base
ba shenjano. Umatahane kadetake emacumini
Indaba ka ndababonon.

13/21

ka nyanda ka ngama wa
kwathhole baka Bante.

Izibongo zakhe:
Inkonjane yakhili esuke
kugala. Izinqwe zazubele
ukushosha. Umashova
unina noyise, ukwanyi
sa, kwayo ukhuthubula n
nina, Iyphanosami seqhe
sabaleka asinjanga dladla
ma, ngowa kwa mafala. I
mpukhane ngeyakhithu eyi
bindi bindi. Umafu ku
zela wakhithi onjengesitho
sona kuze kubasa sifuku
zela emnyameni. Izinkomo
zadlalani nezaka shalosh
lo nezika utunusa abezalwa
ngiza. zadlana nezika
nganjilwa abezalwa nge
qangana. Umafuza av
bheke kulintshelwe. Uma
dlayedwa zibuthene. Isishi
shishi sikababa ngombono
ngegabe, madoda kungama.

Story of Madabonon: St. Joseph's School
of the Chhunu tribe's faction
fights with the Shembu and
factions of boys. pp. 13/21

419

K13/21

2

Undababonwu lona owa
 kwadithole. nyise lona owa
 sebukhosi ni umfowabo
 ka Bante. Impeleni kwa
 kufanele indlu yakwabo
 yanikele ubukhosi noho
 kwathiwangoba unina ku
 ngowase khodlo ubukhosi
 khuhle buthathe unina
 ka Bante. Kodwa noho
 uBante nyakwazisaloku
 ubona kahisa ngaba ku
 thena umfowabona kwi
 shada uUndababonwu kwa
 vela impi kwaba kwa-
 sithole kodwa. Kwathi
 uningwebu induna wabo
 ngela abafana bakhe
 base kuthokozeni uma
 befuna ukulwa nalaba
 base ndababonwu. Kuba
 ena ngalalo lusuku ne
 ukhosi yakhona ngoba ku
 shada umfowaba ka nyanda
 wakwasithole nyise wayo
 inkosi.

Kwathi emini emakoti
 esese mufuleni kwezwa
 kala ukuxakozela. Izinsi
 zwa zilwa. Kwakuxabene
 u Gumane ka babuya no
 vela wakwa sithole. nge
 linye ilanga u Gumane wa
 eshela intombi yakwa Glad
 beybanga naye u vela na
 njona. Yathanda u vela i
 ntombi lena. Kuthena um
 sukwana u vela eyakuyo
 na kanti u Gumane umaga
 dile ngoba intombi eyanga
 kubo futli uzwile ukuthi
 uyeyo u vela. Kuthena u
 nda u vela afikhe kanti
 nyambona u Gumane. wa
 yeselindela ukuthi kufike
 intombi leyo. Ithena uku
 fika kwaba ayifikile wa
 kthi ngiphuzile. Usecume
 la. Izinduku u vela zazi
 phansi. Usemshaya e
 ukulu ingozi. Uthena u
 kwethuka wanambona eseba
 ube yona intombazane.

4

Wavuka wazidumela izi
 nduku nvela. useyshaya
 lensizwa. kuthena noho
 yase iyabaleka. kuthena
 kubaba babonane njena
 ngomshado ka ndababonwa
 wathi ngiphuzile nvela.
 sezimhlalanyela izinsi
 zwa zakwa babuya kwesi
 sha unqwabw. kuthena ku
 kuzwa. unqwabw wayebe
 ngela yena ebonga lezinsi
 zwa. base behukana pha
 khatli. kuthena unna isi
 khuzile inkosi uBande
 kwangathithi bayathula
 kuthena unmaschuhwile
 sekuphuma utshwalang
 mpongolo. yadumellana ka
 uzima esibayeni phezu
 kwayo inkosi uphela
 ithena nomna ithi iya
 khuya akwabe kuse nje
 ka. kuthena laba bakwa
 lithole babashaya base
 bashaya neenduna yabo
unqwabw

5

Inkosi yathi ukubona
 leku yathukuthela ka
 kulu. yase yavalelisa
 ku nyanda. yathi no ku
 sho, "ngiyabona nyanda abo
 fana bagode ukushaya ma
 na. unna sibeshaye indu
 na yami bagode mina
 matshane." yasuka ne ba
 la inkosi yakhamba. yaba
 leka lena yaba kwa labuya
 kuthena ngakhasa inkosi
 yabiza umkhandlu ngale
 indaba. unyanda yena a
 kazange apumelele ukuya
 ngo ba wayesalindlele unna
 thimba ekhaya. Ezinye
 izinduna zathukuthela
 ukuthi khungani unyanda
 angaveli nyena obeyi thlo
 nobile egode ukuba ku
 bulawe u mngwebu nayo
 inkosi puthi. Manjena za
 shonokuthi kuhle na ka
 hlawuliwe ngo ba nyana
 ye ibikelwe lendaba.

6 Isithumela futhi inkosi
 kuyena unyanda. Usethe
 unyanda, ingizwile wena
 wenklovu kababangani
 kwazi ukushiya umuthi
 naba lapha wadwa" kuthe
 na kusasa kanti nayo
 inkosi ibisi thukutlele
 wafika wakuleka esanga
 na emabalezi. Yethuka i
 inkosi ngo babela iyama
 zisa unyanda. Uyena futhi
 unyanda ayizayo nase
 makalezi nomasekukubi
 pho ke inkosi uBande nyo
 mayisa unyanda. Usethi
 unyanda etebuya egamba
 undababonwu izibongo se
 kuhwalele yangena futhi
 eyakwa labiza. Kuba
 kulapho unyanda nendo
 dana yakhe undababonwu
 bakhombisa khona ubu
 gawo babo. Kwathi nenko
 si isizwa ngakusasa ya
 vuna unyanda. Nambla
 uyazondeka unyanda ngoba

7

waziswa inkosi. Izinduna
 ziyamuzungela. Kwathi uku
 ba ilwe impi leyo kwafa mu
 nye kwaba kwa kabusa, a
 banye baba nezingozi ezimb
 impela. Kuthena uma impi
 yabakwa Sithole izolwa na
 ba Shembu abavuma aba
 kwa kabusa ukulwa naba
Shembu. Okwengca laba ba
 ka ungwaba bale ukulwa
 naba Shembu yingoba inkosi
 u Bande engamuhlawulisa
 nga u nyanda kanti kwa
 lwa eminyi wakhe kwali
 mala induna yenkosi, fut
 yena nyanda akaphuma
 ukuzolamula wathumela
 umfana ezwa kulwa esiba
 yeni. Nyanda wathumela
 u ndababonon ukuzolamu
 la lempi. Kuthena ephuma
 endlini ephethe iwisa yase
 iwile induna. Naye ubeleke
 lela abakubolapho abakwa
Sithole akasa lamuli.

8

Inkosi isinuni biza ukda
 babonwu akaseywa yase
 ihamba seye hlule kili ukw
 lamula nayo inkosi. kwathi
 ukuba icitwe lena yakwa
 labuya yabuya eyakwa si
 thole. kuthena musukwa
 na uBande esememezela
 oko kugcina impi isago kulwa
 izinduna zahlangana zonke
 komukhulu. noho akabonwa
 nga u mngwaba. yase ilu
 mela izigijimi inkosi ukw
 nubiza. kusepha isinula-
 ndisa inkosi phoke wesaba
 akwaba njengoba kade ethu
 kuthlele. kuthena una eseyi
 phaka noho ayaphuma yo-
 nke lena yakwa labuya. kutha
 abanye bavinjilwa abanhl
 phe abaphumelela ukuya
 kulempi bona njalo abaka
 mngwaba. kwathi ukuba
 ihlangane emlabongwenya
 wabka usethole kuthena
 uniaselip shona avuka

9

ama thembu. kwase ku
 zwakala izibamu ngakuba
 thembu zishaya abakwa si
 thole. kuthi ukuba babo
 ne ukuthi kubi abakwa
 lithole bakhumuka ba
 baleka. nansohlanya
 ayebhani. kuthi noma u
 nintu wakwa lithole e
 hlwele kwa lase ba thenji
 ni angasho ukuthi ungow
 khona akhombi kwezinye
 ijindawo. nabo aba thembu
 benza njalo. thla iphehlana
 njalo njeng.

karohialim
 in p-arrisy

Izinywa uma zeshela
 kwezinye isigodi zihamba
 ngo ku nyeruya. kuthi zihamba
 ngaziningi ngokwe saba
 izitha zazo. Uma kusesigodi
 hi sakho zikhulu khile
 iyahamba noma ngayinye
 noma intombi ingayindle u
 ma ingeyenye isizwe ingena
 bo umatha bokubhamba
 nayo isizwa incama ukuyi

10

yeka intombileyo ngo baya
 gi ukuthi iyithuna yona. nazo
 izintombi azigomi ngayinye
 endaweni ngokwe saba zinye
 ukuthi zoyihleka ziyishaye
 fulli. namakhelwa kuyafa
 na. ngoba nawo ayali biza
 iphasi uina kurentombi ya
 kuwo egoma kwenye indawo.
 Iphasileli isivimullwana
 ukuthi intombi seyagoma.
 Umfana yena ngokhisha
 imali yezintombi. Phela ku
 goma ngamabutho kuye
 ukuthi eyudala kube yizona
 zigomela tyecane izintombi
 izona fulli ezifaka amaso
 ka amaphasi. Amasoka
 wona imali ayinika ezinku
 lu izintombi yizona sezizoye
 hlukanisa karingi ngokhu
 thanda zithenge namaswido
 nezungubo zokulala ama
 soka. Phela iringi imali
 ekhushelwa intombi
 esagala ukugoma kwenye zi
 biza u k.2 10³ ezinye k.3 ufa lo yena

//
convent

na kuwona amakhelwa
 kuzalo. Uma insizwa inga
 yikhiphi lenali kusho uku
 thi iyayala intombi. Iye ibizwe
 insizwa nomazinyi njenge
 kweshela kwazo nokugonywa
 kwazo lokukwenziwela ehla
 ne ayi ekhaya. Kuye kudume
 umbu intombi isigomile na
 bayali bayo baye bayay le
 udaba. Intombi kuzakutling
 amhla womsindo uma in
 ngakubo yenze amevaye
 ucele abase khobo nsizwane
 nsizwa yenze abakubo ka
 ntombi. Seyi zocubuluzake
 nentombi ngezivovo nemisla
 yelo konina bensezwa. Ese
 zikugoma kubili zikhipha
 ancane inali nomazinyi
 njena. Kuya ngoku biga kwe
 zintombi.

Manjena amakhelwa aya
 gonywa amabeshu nawo a
 ma beshu kuyafana njena
 akuna ucele lokukutlingi

12

nsizwa zamabeshu unna
 zifuna ikholwa zingokhona
 izingubo sengathi amakholwa
 kubona kakhulu ngezindlebe
 khiphela. kwesinye isikhathu
 kungabona kakhulu ngobazini
 ngiziphendukayo zibuye zi-
 lphle ungabe usagonda
 kuyibona. Nazo izintombi
 nabayi ziyagoka izingubo
 ujingazo zamakholwa izintombi.
 Chugaleneni kakhulu a-
 makholwa ebekhanyiswa impela
 noho nguye sekufanayo
 na. Noma kunempini amakholwa
 abengashaywa impela
 namhlanjerna kuyafana
 njerna. Noma impi isivale izi-
 ndlela abedlula amakholwa
 noma eya esontweni. Namhlanjerna
 ngisho nonfundisi a-
 bamshiyi. Kuthena ngempini
 yezindlela nama thelanali ba-
 mbulala nonfundisi ungu-
 ne kwelase macunwini ebhala
 ngane engeracala nabo kwa-
 kungowase church nonfundisi.

evangelists
 killed

13

walli noma etli kahleri
 niri sikhuleke abanuni
 ka thuba umfundisi baze
 banubulala. wayephuma
 e lreytōn. kwalli nesikole
 sakwa Dumakude sava
 lwa ngenipi yama thelanezi
 ndela. nesontō lavalwa zonke
 zindawo avalwa amaninzi
 amasontō. kwalli nesontō e
 lindume kahulu a Maluphi
 ya lavalwa. kwalli noko li
 phetwe ummuniyane u u Mkiy
 ana Dumakude. Umkiywan
 uyona inkato ka nondabula
 kwalli ababali baphenduka
 balala ejintabeni abanye
 bemuka bayo kwakha ejika
 ngala Ingqweqwane Dumaku
 de. usanda kubuya njena la
 pha kwelase ba Cuvini.
 Ukulwa kwa macumu ne
 ziye iziwe aba Shembu a
 khusagonda kali okwama
 njena. kusukeni bekulwa
 ngemikhonto nezinduku na

Kwale

14

ma hawu kanye namawisa
 ueyagile. Manjena akusenyja
 lo sekuliva ngezibanu, ngeni
 khontu ngamawisa ngeni
 se, ngantavolovo, ngizinduku
 ngezibayo nangezagile. Kuthe
 na abantu bangasabalala
 ngomusebenzi ngezindawo
 ngezindawo babuya nezibanu
 akwezeki ukuthi bazitholale
 namavolovo. Nemuse na
 mawisa nezinkhamba ngezinhle
 bo zezikhali. Kezi izibanu
 abantu bazitholala ngasezi
 ngumyeni ma tsali nase da
 mare. Banenigodi yazo la
 pho bezibeka khona ukuzi
 zingaba banjwa. Kukekwathi
 ngomunye unyaka umunye
 unyane n Albert Dumahele wa
 fumaneleka esenesi banu
 sakhe. Akavumanga ukuthi
 wasithathaphi. Kutli ngamhla
 womusindo zihlale zilungile.
 Sekukhona nomkhulu
 ba wokuthi abantu baha
 mbe behlanile noma beyaphi

modern
 views

15

*Silwane
few
facts*

Kuthena ngesikhathi soku
ba kubusa uSilwane indodana ka Phakade wathi n
muntu oyakubonakala ephel
the uba isihlangu emusind
eni inkomo kwangathi umu
sindo waphela emacunwini
yena uSilwane waye wathi
Inda namakhelwa ngoba kwa
thi ngenpi ka babatha wase
ngenge musikwana kuyo
thelwa wakhipha amabur
tho akhe ngezigaba kwathi
elamakhelwa wathi izazi ng
aleyo mihla waphendika wa
mbanyana faneu. Waye fu
na ukhulwa naye kwathinga
lesi isenzo sakhe wajudiswa
ngoba kubona kaka ukuthi
ufuna impi. Indodana ka
Phakade enye ekanye naye
uSilwane ubabangaye awa
fela esandlwane ngenpi ya
mangisi nozulu. Amacunu
ayiba nozulu efikelelawa
na amangisi kulempi yase
sandlwane.

16

kusukela khona ekufeni
 ka silwane ka Phakade ka
 macingwane izwe lasemacunwi
 ni alabe lisalunga. koniwana
 yimpi yezindela namathelamali
 kapho amacuni ehlukana
 kabi. kuthi umakukhona
 umusindo umuntu ahlome a
 phelele. ngoba njalo njina kuzo
 liwa impi enkulu impiela. zi
 lwa zodwa lezi zigwe ngo kwe
 hlukana kwazi nduna zazo.
 zonka zinjalo naba chentu futu
 balwa bodwa nabase ngome
 baka fumize wakwa zondi ba
 lwa bodwa futu nabase na
 bomvini balwa bodwa, na
 bakwa majezi no lilele unja
 lo. ngakoke uma kuyiwa e
 musidweni akubhlotlwa ku
 vumelwa ngezempi kuphela
 njina. abanye bagqoke ana
 bantshi sthazela ukuzi inikla
 nto ingasobe isheshe ingene e
 nyabweni yomuntu. Se ku
 phatwa nemkhonto manjena
 uma kuyiwa emusidweni.

17

Kunabantu abakhanda lezi
 izinto. Imikhosho sekulula u
 kuykhanda manjena ngoba
 imsimbi isithala kala kalu
 la kwabamhlophe. Futli isi
 shibile manjena ngoba seba
 ningi abakhazi ukuyenza
 futli sezizi ningi izikhali zo
 kulwa. Kugala kubwukhiphe
 la imbuzi umkhonto lona ma
 njena uyawu tiela ngo 2/6 noma
 ngaphesulu. Kwelase macuwini
 ukhanda kwelase ntanyana i
 kahulu kungaka ndawonde
 humyano nabanye base macu
 uwini. Futli izize sezizi ningi
 yibonjalo laba abakhanda ini
 khonto abazenzayo nezinke
 nba. Izingu bo zempiza kwiwa
 u Sayedwa kwelase madulawini
 kwelaka. Sunakude uShwebu
 wakwa ukhanya. Kunaba
 nyefutli abazi khanda yo i
 ngubozempi lezi. Okunye oku
 vumelwa ngako zijiphuker
 zazi mbuzi nezogoko zanyama
 zane.

old
price of
a
spear

smith

axe

war
dress.

armor
type (?)
18

Lezi izingubo zothayela zempi
 abazi thandi abaningi ngo
 ba ziyasanda uma imuntu
 esebaleka. Futhi zimbele isisi
 kuphela nekhandu. Yungako a
 baringi bevenula yengaku
 gala ngeiphuku. Futhi imuntu
 azimubikisi kahle uma elwana
 ninye. Iziphuku nezihlangu na
 banik uyakwazi ukuzikhanda
 la. Kodwa uma efuna esihle i
 shlangu unika izinyanga zi
 sakhe. Amahawu ehlukeni
 ubangazane nombele nenku
 nba. Izihlangu sekhetha a
 magabela esimiyama amu
 hlophe, esuntlophe amnyama
 esibovu amnyama nomd amhlo
 phe. Kuyanjalo ngokwehluke
 na kwazo izihlangu nango ku
 hlobisa kwaba khandayo.
 Kufana nawo amabeshu ku
 nakawa khandayo ayatengwa
 kukhona abahambe bethengi
 sa abanye bepluma kwazu
 lu rakuqindaweni ezinye

shields
colours

beshu

419
war
medicines
19

K13/21

19

name
of
anagozo

Uma impi isizopluma iye
icelwe. Kunenzanyanga ezimle
loko. Kukhona nyanya zenko
si nezanyanga zezinduna zo ku
cela impi. Kuye kutli nana goso
athenge umntli wokucela impi
ukhuse ibenesi bindi umakuli
wa ngoba uma kunge njalo i
ngehlulwa. Kwasakwa Subrahma
isigodi uBabathia igoso nocela impi
emadulane ni u mbece wase macu
nwini, kwanyamalala u Zibokwa
khe wakwa zuma. Iye icelwe
ngegutelezi impi kuswe ngezumbili
ziyo zezinduna ezinye. Icelwa
umakuli kubisi isigodumelana.
Nayilowo nayilowo unomntli
wakhe esikwaneni sakhefuthe
awaziyo ukutli mhlambe unga
musiza njenga mafutha enye
ngelezi ukuba umntli anga
bonakali asinde benubeki
le. Ina impi isizo dumela
na ngala ngoku kuba ama
hubo impi kutli unaisigedi
le isho ijiga iholwa igoso lempu
lyhlobla ukuba ithubuthele.

ihubo

20

weapons
of boys

nabafana abancane bezi
 nkomo bayimpi nesigodi esi
 lwa nesakubo. namantomba
 zane nawo futli amakhosika
 zi anjalo. Abafanabona balwa
 ngezinduku. Kodwa nalezi izi
 nduku ziyacizwa phambili zi
 shuswe ukhize athi uma ehla
 ba omunye induku leyo inge
 phuki. Futli bafaka nezinci
 ngo ezicijile phambili ukhize a
 thi uma umuntu ehlabane nge
 nhlabela aphumelele. Izinci
 ngozona zifakwa ezindukwini
 zo kwikacizimboko, kanti fu
 thi nazo ezo khgadla zinjalo bu
 khize athi uma umuntu e
 hlabane ngehlabela aphumelele
 ukhgwaza omunye ngayo ka
 hle. Kuyinto enkulu khulezi
 zigodi zase macunwini u khir
 phathu izinduku ezinjalo um
 a khwelisiwe noma khhanjwa
 khshaywa. yinyoni nezinyama
 zane. Umfana ongenayo indu
 ku uyathethiswa impela asha
 ywe lekhasya.

21

nabafana besikole baphath
 izinduku ngoba besaba abany
 abafana kuthi bagobasha
 ya. Daye bathi umasebega
 ngasekheleni baziphile izinduku
 khulezi ngoba besaba utshu
 kuthi ngedina noma ukuphu
 wa kwesikole ubone sebedu
 melana ngo kwehlukana ngezi
 godi. Abakwa nyamalala ba
 wamisile ukulwa nabase ma
 dulaneni. Kuthena ukulwa kw
 mpi yase madulaneni inya
 kwa nyamalala nezingane
 zesikole zangena khulezoda
 ba. Swathi ekulweni kwabo
 behlulwa abase madulaneni.
 Kanti futli nakuzo izinsizwa
 yehlulwa eyase madulaneni.
 Lempi yasika kanjena kwa
 kuwumusindo kukhona u
 Mr Maphumulo no Mr C. Mbonqwe
 Anna Demostrotor no Mr L. Xaba
 imalaria assistant bebukela
 kuthena umase ligo shona ba
 letwa ngompongo utshwala

boys
 factions

esibayeni. Njenge ba no mizaba
 babe abantli abazivayo ba
 phiwela ngaphandle kwesiba
 ya bona. Kuthena betli ba
 yaphuzo bobathathu emvaku
 esibaya, babona isibaya siza
 kubona. Ukusuka kwa bala
 pho babaleka. Umrabongwe ku
 asala neyicatlulo zakhe khona
 laphe. Wayesathi upholisa i
 zinyawo zakhe. Kuthena ukusuka
 bakha bamuusa umfana
 wase madulanezi wawuyafa
 njalo. Abanye beza utlango
 kwesibaya. Kuthena khondla
 pho yabaxosha lena eyakwa
 nxamalala. Kuthena Umrabongwe
 ethi uyabaleka elandela u
 mfana wase madulanezi waye
 washayeka phezu kwenkosi
 kazi. Daye yalahleka phansi
 wayedlula yena. Babalapha
 abakwa nxamalala wabona
 manjena ukuthi uyafa ngo ba
 sebeseduzane naye, waye wacha
 yeka phansi. Bamqanjana

banuhleka nyingoba unu
 utu abamaziyo. Abanye ba
 mubuya ukuthi ukaleke la
 ni? Um ubongwe no mapluma
 lo bona bangena endlini ya
 kwazuma bacashahlona. U
 no faka usemudala noho kodwa
 ukugijima kwakhe kwama
 ngalika abantu impela. Nezi
 ngane zezikole eziphuma nga
 kwa Nyamalala zalalelwa
 iingane zase madaleni e
 ndleleni zezinkomo. Zithena
 zithi ziyabuya zazibhela kwa
umamisa ukuthi bayiphe
 the nalaba bakwa Nyamala
 la bashayana noho kwapu
 namiseka ukuthi banane
 bona. babaleka baye bazi
 phosa impuleni imoviverina
 mantombazane. kwasiza a
 badala bakhona kwa Nyama
 lala abaphuthuma benyela
 neingane ezase zemiska kanye
 nezincwadi zazo. bathi bang
 bona lohu baphinda emuva
 abase madaleni.

24

kwalimali abanye kuma
 ntombazane nakubafana. Indu
 na uShangana sumabude
 wakukhuya lokukubazali ba
 se madulani: ukuthi wa
 bakhuzi izingane. Azimange
 zisabuya ezinye izingane esi
 koleni ngalendaba. Kwabuy
 kwalwa amantombazane esi
 kole futhi akhona madula
 neni nawakwa Nyamalala
 kwathi kanti isikole besi
 nezingane eziningi notisha
 aba thathi kwasalawamu
 nye ngenxa yokuciphisa kwe
 zingane epikoleni. Namhla
 njena azisekho. Ezase thebe
 ni zaphuma unophela neza
 kwa Nyamalala eziningiza
 phuma nezase madulani
 futhi. Sekusele ezakwa sumu
 hude kuphela. Akupheli u
 khulwa kwabo utli utlu ku
 phelile ubone sebedumelana
 futhi nasebaleni lesikhoselo
 kubanjalo. Nomabedlala bola
 kuphela njalo.

girls
 also
 fight

affects
 school

25

Imkhumba yabafana base macumwini:

stick
fighting

Ukungweka, wonke umfana wase macumwini umfumana ephethe izinduku eziringi neha wu elincane elimulingere. Kuye kutshi umma kuhlathwe inkomo ubone wonke umfana ezocela isikhumba sase buswe ni ukuba, nze ihawu. Weza cela nomma uyise nomma umfowa bo amenzeli lona ihawu. Use zothi umma ehamba apha the ihawu nezinduku lezo. Ukungweka leku kwenziva ngezinduku ku njengoba ngishilo. Kuye ku sukhe laba khulu abafana baqathe abancane ngazo izinduku bayaba fundisa njengoba nabo bafundiswa abakhulu kunabo. Ukugathwa kwenziva umma abafana bechlangene. Kwe nziva futshi emini umma izinkomo seziji buyile ihlangane. Kuye kutshi umfana umma ezazi izinduku aqathwe naba dalayena.

Kuthi lona ongazi lutho aqa
 thwe nabancane. Umfana u
 nna elimule kade kungwecha
 alikho futhi icala. Uma futhi
 ebalehl izinkombu ngoba esaba
 ukungwecha abadala bayam
 shaya nase khaya banuphi
 ndise kuzo izinkomo. ngaloko akh
 kho umfana obale kela ukh
 ngwecha. Abafana sebezokw
 azana khona lapha. kuzaku
 thi noma khuliva kwaziwo u
 kuthi uma khulona ubani
 asinakwethulwa. njengoba a
 bafana beingodi sakwa Duma
 kude bebe thembela kumachoba
 ufoka mbango sumakude. Kuthi
 uma engelho bathembe u futhi
 naye wakwa sumakude kanye
 no magqangu ka kuthango I
 bona benise abafana ba
 kwa sumakude. Imadulane
 ni umabizeni ka wapho no
mbulawa wakwa shezi kanye
nomoyini ka nhlebi wase
masuwini.

local
 champions
 names

27
Boys
faction
fight

kwathi ngonyaka ophelile
yadumelana yona belu yaba
fana bakwa sumakude na
base madulaneni. waye inge
kho u gutha benomashoba
kwakhambuka belande i
zinkomo emahlangeri ngase
madulaneni. Abase madula
neni babe phelele bonke. Ku
thera uma ihlangane bamu
shiya yedwa umagagga baba
leka abakwa sumakude. Ba
muthle kefa abase madula
neni. Uthera nomo eswile ba
mushaya. Kwaze kwasuka u
uzidumo wase ncuwini wansi
zwa yayo leke lela umagagga
noko bamushaya iingozi ezi
nirgi. Kodwa kwafuma niseka
ukuthi ulivike impela ikhanda.
Lakafana babanga izinkomo
ukuthi ezase madulaneni azi
wadli amahlanga aleyi zakwa
sumakude kodwa ezakwa sumu
kude zgedisa ezakubo. Kuthera
ngomgqibelo kuyive ediplini

yalindana ngakwa Nyosinye
 kwathi ukuphela kwalo yadime
 lana engekho umgqangqu ku
 khona umashoba nofutba. kwa
 thi laba abashiya umgqangqu
 kwayibona besiva phambili. ya
 shayana kwawu mfunwa wajela
 waba phansi kwabase madula
 neni kwaba ukuba leka kwa
 bo abase madulaneni. yathi
 uma iingenu abadda zaku
 za ijindana. abakwa sumakude
 babaxsha baze bayobaza
 ka egindlini kuthena kuphuzi
 kwalo kibanagude theyi yathi
 ukubona iingizwa zase mado
 laneni zabo gidumela ngic ho
 ukuzwa abafana bakwa sumakude
 baze bezwa ngoba seziba
 shaya iingizwa zase madulane
 ni. kwaba thukw thelisa ab
 kwa sumakude loko. baningi
 abathola iingizi emadulaneni
 no mfunwa wabuye wasinda
 kuloko.

Ukusina indlame:

indlami

K13/21

29

kunye kutli abafana bayile
 so nayilesi sigodi kufunde
 indlami ngakusihlwa uma
 kufundelwa umshado. kugala
 ngokusina ezinkulu izinsizwa
 kutli nabafana bayilingise
 bemi ngesithe. kutli umase
 bebodwa bese besina nabo. be
 zwe nezibongo zezi nsizwa ezi
 nkulu bese nabo beziqamba
 ngayo lezo zibongo. abanye njalo
 bathole izinye ngokusina kwa
 bo. bese nabo bekhethana a
 magoso okusina. kutli ngosu
 ku lo ngidwa bese nabo bezi
 nela bodwa emvakhwe izinsizwa
 kusuka abantu sebeyo kuka
 hoku kwenziwa abafana ase
 buwubukayo umshado. kusho
 asebe galile ukubodla. kuzi
 kutli uma laba bafana
 beutha impela amakhetha
 abaqambe igama leutho. kutli
 ngezinye izikhathi kugudelwa
 ne ngama butho ngama kutli
 elehula amanye lithole udumo
 uma chesha butho lo kutli.

boys
practice

Omunye umudlalo:

Ukushaya unkatha. Izinko
no zeqelwa ngokushaya unka
tha. Unkatha lundlolo zi
nirgi:

a olwezinduku lehlukene
ka thathu

b olwanatshe lehlukene
ka bili.

c elokugashana.

Olwezinduku lami kanyena
elomubeko kugala olona
ludumile kubafana. Omunye
umfanj uyaye athathe induku
athi ngiyalishi omunye athi ngi
kuwe nomunye njalo ngokulanda
lona. Usezo thatha induku na
lona omunye ethena ukuye
na. Usezobeka usezoyishaya
lona ethena uyalishi. Uyibcha
eyisusa induku nalo eyibcha
njalo alinge ngawo wonke na
nlasu ukuyi shaya khona ku
njalo. Uona ehlule kile se ku
yoshaya shade ebchile. Ozashaye
omunye. Sekuthatha olandela
yo naye usezoshaya.

31

31
 kuthi eyishayile aphiwona
 hlale. kuzothi ewehluleke nja
 lo wagcina uyena osezokwefela
 inkomo lezo. helunkatha ku
 thiwa elomubeko. kodwa lude
 lut citha isikhathi inkomo ize
 uyongena ensemini. bayeba
 kugale lele abafana ahlale
 esigazi oyena zimudlile inkomo.

Abanye lwenduku elomqunuko.
 kuthathwa enye induku
 equnye kwe hude sekuzokwa
 nywa umculo lakuzoninwa
 khona. usezothi omunye ngi
 yalusho omunye wesibili athi
 ngikho ~~abob~~ kowokugala new
 esi thathu asho njalo kowesibili
 baze baphile indani labo abafana.
 kuzothi nomna sebejin
 kujela kugale lona othena
 uyalusho ukujuku jela. umna
 elhulekile kuze ewesibili njalo
 ngokulandlana. kuthi eyishayile
 induku ahanbe ayihlo
 ne useyo hlala phansi yena
 usephumile.

benze njalo kuzo kusale
 abemunye. uyenake ozogayo
 kweqela izinkomo. kwesinye
 isikhathi lona leli liziwanqo
 nye indlela ahulindwana kuthi
 one kugala kulowo mucele
 useyoshaya abuye alande
 induku yakhe futli abuye
 ayoshaya futli. hoku lunengo
 zi embi ngoba bayaye basha
 yane abafana uti omunye
 esalande izinduku hanti aba
 nye bayayikijela bese bemu
 shaya ungunye. heli kuthiwa
 elomfobelo.

olunye lenduku kuthathwa
 induku ibenye kuthi othena
 nyalusho uyena ozogala u
 kubamba lenduku ngezandla
 zombili kuthi othena ukuye
 alandele naye ngezandla zo
 mbili nawesithathu eme njalo.
 kuzothi uma induku bergayi
 nginyatga kususe obeke nga
 phansi abeke phezu kwalowo
 ogcinile. ayungcinile induku
 usephumile yena.

33

Seli kuthiwa elomubambo.
 olantshani kuye kuthathwa
 utshani bese nalowo ebamba
 ngesithupha nangomnye umu
 nwe uyena ebungamulile u
 tshani basalela ngakomni
 nye uyena ophumile. Seku
 zokuzo eminye njengo ku
 lisho kwabo. Futli eqcinile
 uyena elumhule uzo kwage
 la ijinkomo. kufushane lo
 ku kuyasheshisa futli

Olamatche: kuthathwa a
 mathe ngamaningi impela
 kuzakuthi efinye bese lami
 swa kwelinye. Sekuzomiva
 emunictloni kushaywe lolo
 lithe. kuzogala othena uya
 lisho ashaye chuleke kuzo
 olandelayo. kuyathi olusha
 yile usezayo linnisa futli.
 uyena ke uelphumile. kwenzi
 wa njalo kuzo kusala munye
 uyena esezimidlile ijinkomo.
 Olamatche futli elomufabelo
 kube umayishayela. kuya
 lwisa futli lolo ngoba

34

kungabe kusabona kala
oyena elushayile bese ku
ze kulive. Abanembayo ba
sheshe baphume bona.

Bese kusuka futli olunye
lokhujizima bazosuka hang
e kadnye kutli oyena obasli
yile usephumile. kutli futli
basuke benze njalo koze
kusale abemunye uyena oyo
kwegela izinkomo. kubesinye
isikhathi babambane kutli
owise omunye usephumile
yena. kutli oyena mandla
uyena oyo kwegela izinkomo.

Sekusuka elogashana lo
dwa uma seliyoshona se be
dirive. kulolu kuyakhe
thwa iqasha omuzondayo
nomenyayo. Inqwele zungabe
zsanjakhaya kilelo, ngoba ba
yesaba ukuyi qasha zona.

-bukuda

Mkhubukuda: kutli musu
kwana lichisa ilanga izinko
mo zishive kwaba neane
abafana. ngelinye ilanga

zibekwe abakhulu abo
fana. abancane abahamba
mbi bodwa bahamba nonu
nye omukhulu okwaziyo
ukusiza uma omunye ese
qila phansi. kuzakutlifu
thi uma bebukusha a
bafundise yena ukuthi ku
enziwa njani. kulabo ashe
kwazi kancane baye ngoku
shona kwesiziba.

omunye umkhulu wabo
ukhul' incalale kwaba
nye abafasa. kuzathi omu
nye athi woza uyithathe. ku
thi uma eshonjalo bashaya
ne. kuzakutli uma omunye
esediniwe athi maluju. kwe
kinyeke lana kwab'laphe.

omunye futli undlalo
awokutli welama elani omu
nye athi elamadoda. owe
sabayo athi elamakhosika
zi. kuzathi othena welama
elamadoda ashaywengama
th' ishe avike njena. uzothi
angathi maluju banuyike.

419
36

was K13/21

has sent this before ^{was} a prob paid for it 36
Ukhudla iphaphlu: kona u
mudlalo omukhulu waba
fana. kutli musukwana h
yodliwa abafana bajisane
yonke indawo. abakwa sumu
khude balidla bodwa ngoba
abanye abafana bakwe
zinye izigodi baye besaba
abakwa sumakhude baringi
futli banamandla. kuzakutli
uma selikhulwe ba
hambelalo. Izingwele zakwa
sumakhude igutha eyona
idumile naye futli uma
shoba. umagangqumya
landela. Ibona ebekwe
mezela sonke izigodi sakwa
a sumakhude. bobe mena
baze baneme nase umu
nisi. ngalelo langa kuba
usukhi elubi lwempi ku
bafana. Unkanta lwutha
umulilo ngaleyo mizi. noka
gatha abafana kuvutha.
kuzakutli uma selidliwe
iphaphlu kuhlaselwe zinye
izigodi.

ukudliwa kwe phaphu
 kunyena. kuthathwa ungi
 klane wona oweyngqwele.
 kuza kuthi amafutha a
 kungiphane kube yivona
 eofakwa emunizweni. U
 Shumingo uthathwa ama
 qhawe. uyaye uhlenywe
 endukwini kuthi ezizwa
 yo aouthathe nona owali
 phi ibutho. Phela kuhlamba
 ngama butho, kukhona
 elincane nabadala babodwa
 ana. Apafana baba khona
 nakugale womadoda nise
 nhlakweni bakhona na
 bofuthi.

Amnye futhi undlalo wa
 bafana umufana wapha
 nei. kumbiwa ungodili
 ngane isandla. kuzakuthi
 ubona sebe bona ukuthi
 unde bese kufakwa omi
 nye umfana kuwona. Se
 bengiba lomfana. baqiba
 isakla sakhe kuphelanoni
 a zisiphi.

38

Uma sebe ngigile se
bezothi naka khiphe
isadla. Uma ethuleka
sebe mulethela noma
into ayecabayo. Umfanalo
usezo zama ngawo wonke
amadla akhe aze akhiphe
omunye akhiphe ngesi
uxele kakhe aze aphume
lele impela.

Omunye ikanyezi yase
mini. Kuthathwa umhla
bathi wenzile ingwab a
besekuthathwa izinti. Kuya
kuthi uthi olulodwa lufo
kive kubengwaba pheuna
yo kuthi einye zifakwe
kivacelezi. Kulolu olulodwa
a luphawo ngolunye ukw
ba lucuphe. Kuzothiwa om
unye umfanano naka lu
me uthi oluphakathi. Uzo
uma ethi uyaluluma kaba
thinte lele abalucuphile be
se benuthela ngomhlaba lli
emubonyeni nasemehlweni.

39

Amunye iganda lenyawa
 no. kuyaye kutthatibeno
 ma ufzela ambelwe umu
 godi kuzakutliwa kulona
 amunye kuhle ayokwe
 gela iginkono ubuze anga
 boni ukuthi kwenzivadi.
 uzothi umu usumkhulu
 umgodi bawu faka ufzela
 lomfana nezobizwa kutli
 we mahambo kulomgodi
 ingathithi kumntu enkhe
 ekhona. uzothi ethi uye
 ube abambe ufzela lowo.
 usugom luma impela
 kahulu. akufakwa u
 fzela yedwa kufakwa nohu
 nye akungahle kumngwi
 so ubuhungu umfana
 lona. yingakonzena lababa
 fana zizihlizyo zabo sizifane
 nezezi lwane. abashechi ukh
 zivela ubuhungu nokhuphe
 pluka. kubona sekuyinto e
 nkhe njena. nabazali abang
 ndaba nabongoba ukhulaha
 nipla kwabo

End. 5. 419